

De verpachting van de abdijmolen in Tuilt in 1526

Rombout Nijssen

Wie in de winter over de autoweg van Hasselt naar Lummen rijdt, en aan zijn rechterzijde het abdijcomplex van Herkenrode ziet, kan ongeveer een kilometer verder tussen de bomen door het molencomplex van Tuilt zien. Het complex ligt op de Demer, op een plek waar die voorheen voldoende debiet leverde om niet alleen een graanmolen, maar ook een oliemolen aan te drijven.

In een tijd waarin iedereen die brood wilde bakken eerst zijn graan naar de molen moest brengen om het te laten malen, of in een molen meel moest gaan kopen, was het economisch belang van een molen erg groot. De graanmolens waren nog in de 19de eeuw over het algemeen de door het ministerie van financiën zwaarst getaxeerde onroerende goederen in de Limburgse dorpen.

Het molencomplex van Tuilt maakt vanouds deel uit van het domein van de abdij van Herkenrode. In de 15de eeuw, en mogelijk al vroeger, werd die molen niet meer door eigen medewerkers van de abdij uitgebaat, maar werd hij verpacht. In 1526 bestond het complex uit twee molens – een korenmolen en een oliemolen – een woonhuis, schuur en stallingen. In de graanmolen werden tussen twee molenstenen graankorrels tot meel vermalen. In de oliemolen werden oliehoudende zaden geplet en vervolgens onder een houten slaghamer uitgeperst. Abdis Mechtilde van Lexhy verpachtte het geheel in dat jaar voor een termijn van zes jaren aan Thielman Reybouts. Op 6 mei 1526 werd in de *grote zaele* van de abdij het pachtcontract opgesteld en bezegeld met het zegel van de abdis. Voor Reybouts, die verklaarde zelf geen zegel te hebben, bezegelde de *momber* van de abdij, Jan Vanderbiest – die ook schepen was in de schepenbank van Vliermaal – de akte.

Aangezien er nog erg weinig bekend is over de wijze waarop de onderdelen van het abdijdomein werden uitgebaat, is het wellicht goed dit contract nader te onderzoeken.

Het contract, dat nu deel uitmaakt van het in het archief van het bisdom Luik bewaarde deel van het abdijsarchief, leert ons dat de verpachting inging op *den dach vander gheboerten Sint Jan Baptiste*, op 24 juni dus. In de tekst worden eerst de verplichtingen van de pachter uiteengezet. Jaarlijks zou Reybouts aan de abdij 44 mud rogge Sint-Truider maat, 44 Philippusgulden en 16 kwarten smoutolie - *cleer raepsmaults* – aan de abdij betalen. Het is mogelijk dat de abdis van de molenaar verwachtte dat die een deel van de pacht in *natura* voldeed. Het is echter ook mogelijk dat die 44 mud rogge in geld betaald werd, aan de marktprijs van de rogge in dat jaar. In jaren waarin er door misoogst of ten gevolge van andere omstandigheden minder rogge op de markt was, lag de prijs ervan hoog, en moesten die 44 mud met een groter geldbedrag afgelost worden dan in jaren waarin er rogge in overvloed was. In het ancien régime, toen het woord *index* nog een andere betekenis had dan die vandaag gangbaar is, was het uitdrukken van pachtprizen in *natura* een manier om die prijzen *welvaartsvast* te maken. De Philippusgulden was een gouden munt, waarvan de waarde in 1526 overeenkwam met die van 24 zilveren stuivers. De pachter mocht dit deel van de pacht voldoen met 44 goudstukken van dit type, of met andere munten van zijn keuze, zolang het maar om *goeden ghevalueerden brabantischen ghelde* ging: muntstukken die voorkwamen in de officiële *valuaties* of wisselkoersen, en waarvan de waarde overeenkwam met die van 44 Philippusgulden.

fig. 1
1385: Zicht op de gebouwen van de Tuiltermolen. Reproductie Marc Willems

Het mud is een oude inhoudsmaat voor graan. Een mud bevat 12 vaten, en een vat bevatte 4 koppen. De inhoud van een vat varieerde van marktplaats tot marktplaats. In Sint-Truiden bedroeg de inhoud van een vat 26,12 liter. De inhoud van een vat bedroeg er 313,44 liter.

Het is opmerkelijk dat men voor de verpachting van de Tuiltermolen met Sint-Truidense maat werkte. Sint-Truiden speelde wel een centrale rol in de uitbating van de landerijen die de abdij in Haspengouw bezat. De rentmeester die dat deel van abtoldomein beheerde, hield kantoor in de refuge van de abdij in Sint-Truiden.

Voorts moest Reybouts in de oliemolen die hij pachtte het oliehoudend zaad dat hem door de medewerkers van de abdij geleverd werd en waarvan de olie voor de abdij bestemd was, *het zy raepsaet, oelsaet oft kennipsaet*, gratis persen. Bovendien moest hij als hij voor de abdij moest werken, *allen anderen saden achterwerts setten*: hij moest eerst het werk voor de abdij opknappen voordat hij voor zijn betalende klanten aan de slag kon. Bij het persen van het oliezaad moest hij ervoor zorgen dat hij *van elcken vaet raepsaets oft oelsaets Sint-truyder maten* vier kwarten *cleer smaalts* sloeg. Wanneer hij in de Tuiltermolen graan moest malen voor de abdij, dan moest hij daarvoor ook zijn andere klanten laten wachten. Het graan hoefde hij niet gratis te malen. Hier mocht hij het twintigste vat, of vijf procent van het aangeboden volume als *molster* of vergoeding voor zijn werk houden.

Er werd van uitgegaan dat hij slechts zelden in de Tuiltermolen voor de abdij zou moeten malen. Het graan dat voor het huishouden van de abdij nodig was moest hij immers in de abdijsmolen – de molen die op het terrein van de abdij stond – malen. In de abdijsmolen moest hij ook drie à vier keer 's jaars het graan prepareren dat voor de abdijsbrouwerij moest dienen. De pachter stond ook in voor het onderhoud van de molens. Dat hield in de eerste plaats in dat hij *die huysinghen* van de twee molens op zijn kosten *loffelyck* moest onderhouden *van daeck ende wenden*. Hij moest met andere woorden zoals dat toen gebruikelijk was de lemen wanden en de strooien daken van de gebouwen onderhouden en jaarlijks de nodige herstellingen doen, zodat hij de gebouwen na afloop van het pachtcontract in dezelfde staat kon achterlaten als hij ze aangetroffen had. Mochten de bestuurders van de abdij bij de Tuiltermolen *eenighen nyeuwen tymmer doen maken*, of een nieuw gebouw optrekken, dan zouden de *dachhuere* van de werklieden ten laste zijn van de abdijskas, maar de pachter zou de werklieden de kost moeten geven. Ook het onderhoud van het eigenlijke molenwerk, *allen loepende ende keerende werck*, moest de pachter voor zijn rekening nemen. Mochten daar nieuwe eikenhouten wisselstukken bij nodig zijn, dan werden die hem door de abdij geleverd. Herstellingen aan de molenstenen of aan het houtwerk die nodig zouden zijn ten gevolge

fig. 2
De Tuiltermolen. Reproductie Marc Willems

van een fout of verzuim van de pachter, zou hij op eigen kosten moeten uitvoeren. Het water van de Demer diende niet alleen om de molens aan te drijven. Soms moest er water afgeleid worden om de vijvers van de abdij te vullen. Wanneer dat het geval was, moest de pachter van de Tuiltermolen zijn schotten van zaterdagmiddag tot maandagmorgen hoog houden zodat het waterpeil in de Demer stroomopwaarts van de molen steeg. Voorts ging men er van uit dat de molen drie dagen per jaar noodgedwongen stil lag omdat de beken en grachten stroomopwaarts geveegd en uitgediept moesten worden. Minstens één keer per jaar – in de regel in het voorjaar – kregen de waterlopen immers een onderhoudsbeurt. Daarvoor moest zoveel mogelijk water weg lopen, wat betekende dat de molenaar zijn schotten helemaal moest ophalen en al het water moest laten wegstromen. De pachter zelf moest in dit verband overigens *die grechten, graeven ende ouveren* (oeveren) bij de molen *loflyck onderhouden tsynder cost ende last*. Mocht de molen in één jaar om deze reden onverhoopt meer dan drie dagen stilliggen, dan zou hem verhoudingsgewijs een korting op de pachtprijs toegestaan worden. Wanneer de schotten of sluizen omhooggetrokken moesten worden omwille van een noodgeval, dan kon de molenaar dat niet inroepen als een reden voor korting op de overeengekomen pachtprijs.

Nadat de verplichtingen van de pachter uiteengezet waren, werd ingegaan op hetgeen de abdij hem ter beschikking zou stellen. Naast het gebruik van de gebouwen en van de maalinstallaties, mocht hij ook gebruik maken van de *ghetouwen ende ghereetschappen* die nodig waren in de molen, waaronder *eenen yseren clofhamer, een yseren tanghe, een panne en twee paer lade yseren goet*, en die hem door de abdij voor de duur van de overeenkomst ter beschikking gesteld werden.

De pachter mocht zijn koeien laten grazen op een *cleynen bempt gheleghen by den Asbempt*, hij mocht elk jaar twee runderen laten weiden met de slachtrunderen van de abdij, en elk jaar had hij recht op twee karrenvrachten mutsaarden voor zijn broodoven. Voor een akker die het *Zaetvelt* genoemd werd, en die hij ook voor zes jaren pachtte, betaalde Reybouts jaarlijks drie Philippusgulden.

Het zakelijk deel van de tekst wordt afgesloten met de belofte van Reybouts dat hij tot meerdere zekerheid van stipte betaling zijnerzijds, *goede ende suffisante borghe* zal stellen. De laatste bepalingen in de akte gaan over de vormelijke aspecten die de echtheid van de oorkonde moeten aantonen. Er wordt uitgelegd dat het zegel van de abdis *aen desen brief* zal gehangen worden, samen met het zegel van Jan Vanderbiest. Het is duidelijk dat hier een oud formulier gehanteerd werd, een formulering die wellicht van oudere perkamenten oorkonden werd overgeschreven, maar die hier eigenlijk niet meer van toepassing was. In dit geval werd de overeenkomst immers niet op perkament, maar op papier geschreven. Op papieren oorkonden werden de zegels van de oorkondende partijen in was of lak op het papier gedrukt, en niet zoals bij oorkonden op perkament op een zegelstaart aan de oorkonde gehangen. De pachtovereenkomst van 1526 is overigens de oudste op papier bewaarde overeenkomst over de Tuiltermolen. De oudere exemplaren zijn op perkament gesteld, met *uit-hangende* zegels.

Tekstuitgave: Archief van het bisdom Luik, Oorkonden van de abdij van Herkenrode, nr. 1328.

Kenlyck zy allen den ghenen die deze litteren sullen syen oft hooren lesen, dat wy suster Mechtelt van Lexhy, byder gratien Gods abdisse des godshuys van Herkenrode der ordenen van Cisteaulx, verpacht ende uitgegeven hebben ende mitz desen verpachten ende uitgheven den eersamen Thielman Reybouts onze twee muelens te Thuylt ghelegghen, te weten een corn muele ende een smaolt muele, een ghetoust of termijn van ses jaeren lanck duyerende, dat een jaer nae den anderen vervolghende, beghinnende op den dach vander gheboerten Sint Jan Baptiste inden jaere ons heeren duysent vyfhondert ende sesentwintich naestcoemende, jaerlycs om ende vuer vierenveertich mudde rogge, mate der stat van Sint Tryuden goeds ende loflycs pachts als die muelen dreecht. Item noch om ende vuer vierenveertich philippus gulden of die rechte weerde daer vuer in anderen goeden ghevalueerden brabantischen ghelde, te weten vierentwintich brabantische stuvers vuer eenen philippus gulden gherekent. Item noch om ende vuer sestyen quartern cleer raepsmaults alle jaere te betaelen, ende is vuerwarde dat Thielman vuers. allen saet, het zy raepsaet, oelsaet oft kennipsaet totter smaoltmuelen ghebrecht van onsen luden weghe onsen cloester aengaende oft toebehoerende sal schuldich zyn tot allen tyden dez ghetousts te slaene op synen cost, sonder eenighe bate daer van te muegen trecken, allen anderen saden achterwerts gheset. Oeck sal Thielman vuers. ons leveren allen die koeken die van onsen saden vallen sullen, ende van elcken vaet raepsaets oft oelsaets Sintruyder maten sal hy schuldich zyn te leveren vier quartern cleer smaults, zoe verre als dat saet goet is ende niet te verwerpene. Noch ist vuerwarde dat Thielman vuergen. sal schuldich zyn te onderhouden allen die huysinghen van onsen twee muelens vuers. loffelyck van daeck ende wenden op synen cost ende alzo opleveren in synder uitvaert, maer waert dat sake dat wy daer eenighen nyeuwen tymmer wolden doen maken, daer van solden wy die dachhuere betaelen ende Thielman vuers. sal die wercluden die cost gheven op synen last. Des ghelycs sal den selven Thielman oeck schuldich zyn op synen cost ende last te bewaeren ende te onderhouden allen loepende ende keerende werck oft ghetouwen, groot en cleyn, uutgenoemen dat wy allen eyken hout daer toe behoeflyck leveren sullen, maer gheen mispeleren hout en sullen wy schuldich zyn te leveren, ende want nu die muelens voers. meesten deel van steenen zyn ghemaect, ende daerom die zelve muelens te meesters pryse Thielman vuers. wy volmaect overghelevert hebben, noch is van vuerwarde zoe verre inden zelve steenen werck oft elders eenighe schade gheschiede, het zy met versumenisse oft toe doen vanden selven Thielman oft den synen, als dan zal Thielman vuers. ons schuldich zyn die schade gheheelyck op te rechten sonder ons eenich afslach daer vuer te doene. Ende oft wy onzen waters ofte vlieten wouden doen veghen ende die muelens moesten stille staen meer dan drie daghen, als dan sullen wy hem corten ende verstueren nae tyts gheslanck alle daghe des pachts oft ceys ende anders niet. Item oft oeck onse weyers van Thuylt op eenighen tyt ghewatert moesten werden, zoe zal Thielman vuers. schuldich zyn zoe wanneer hem dat ghecondicht wert dat water te halden van des saterdaechs snoenens tot des maendaechs smorghens sonder ons yet te mueghen rekenen oft corten aen den

pacht oft ceys vuers. Item zoe wanneer wy begheeren ghemaelen te hebben in onsen muelen vuers. zoe zal Thielman vuergen. ons schuldich zyn te maelen vuer dat twintichste vaet allen anderen corn afterweerts gheset. Ittem onsen sluysen sullen wy mueghen doen trecken als dat noot is, sonder Thielman eenich cortsel te doen. Oeck sal Thielman vuers. onsen muele binnen onsen convente staende regieren, ons corn ende wes wy anders behoeven daer in maelen met alsulken vuerwaerden dat hy ons braugoet zal maelen op drie oft vier termynen sjaers, die welke daer toe alder nutz ende bequaemst zyn, opdat wy altyt versien mueghen zyn ende gheen ghebreck van meel en lyden. Item den zelven Thielman dit ghetoust due-rende, sal oeck hebben onsen cleynen bempt gheleghen by den Asbempt vuer zyn coyen, ende zal oeck hebben alle jaere dez ghetousts hebben ende doen haelen twee voeder rys mutsaerts, ende alle jaere oeck twee rinder gheweyt by onsen slachrinder. Item den zelven Thielman sal oeck die grechten graeven ende ouveren loflyck onderhouden tsynder cost ende last. Desen naevolgende ghetouwen ende ghereetschappen zyn Thielman vuers. ghe-levert in zyn ierste jaer die welke hy zal schuldich zyn wederom even goet op te leveren, in synder uutvaert tot henners pryse. Te weten neghen stucken yzers gheheiten merteker, eenen yseren clofhamer, een yseren tanghe, een panne, erve coersele mede te luchten inder muelen, twee paer lade yseren goet ende ghaine met hunnen formen ende eenen heel. Ten selven mael heeft Thielman vuers. aenghenoomen dat zaetvelt een ghetoust van ses jaeren, om ende vuer drie philippus gulden ofte die weerde daer vuer in anderen gueden ghevalueerden brabantischen ghelde. Van welken vuerwaerden ende poincten voers. heeft ons Thielman vuers. gheloeft ende sal schuldich zyn te setten tot onsen versueke goede ende suffisante borghe, die welke borghen ende principael zyn sullen vuer allen dat ghene dat vuers. is, sonder bedroch. In oironden der waerheit alles gheens vuers. steet, hebben wy Abdisse vuers. onsen zieghel aen desen brief doen hanghen. Ende want Thielman vuergen. gheenen properen siegel en heb, zoe heb ic daerom ghebeden den eersaemen ende wysen Jan Vanderbiest, momboer des godshuys vuers. ende schepen tot Vliermael, dat hy zynen ziegel vuer mich aen desen letteren woude doen hanghen om der eerwerdigher vrouwen abdisse ende convent ghenouch te doene in allen pointen vuers. Dat welke ic, Jan vuergen. ter beden van Thielman vuers. gherne ghedaen hebben. Dit is gheschiet tot Herkenrode in die groote zaele, int jaer ons heeren duysent vyfhondert ende sesentwintich den sesten dach in die may.

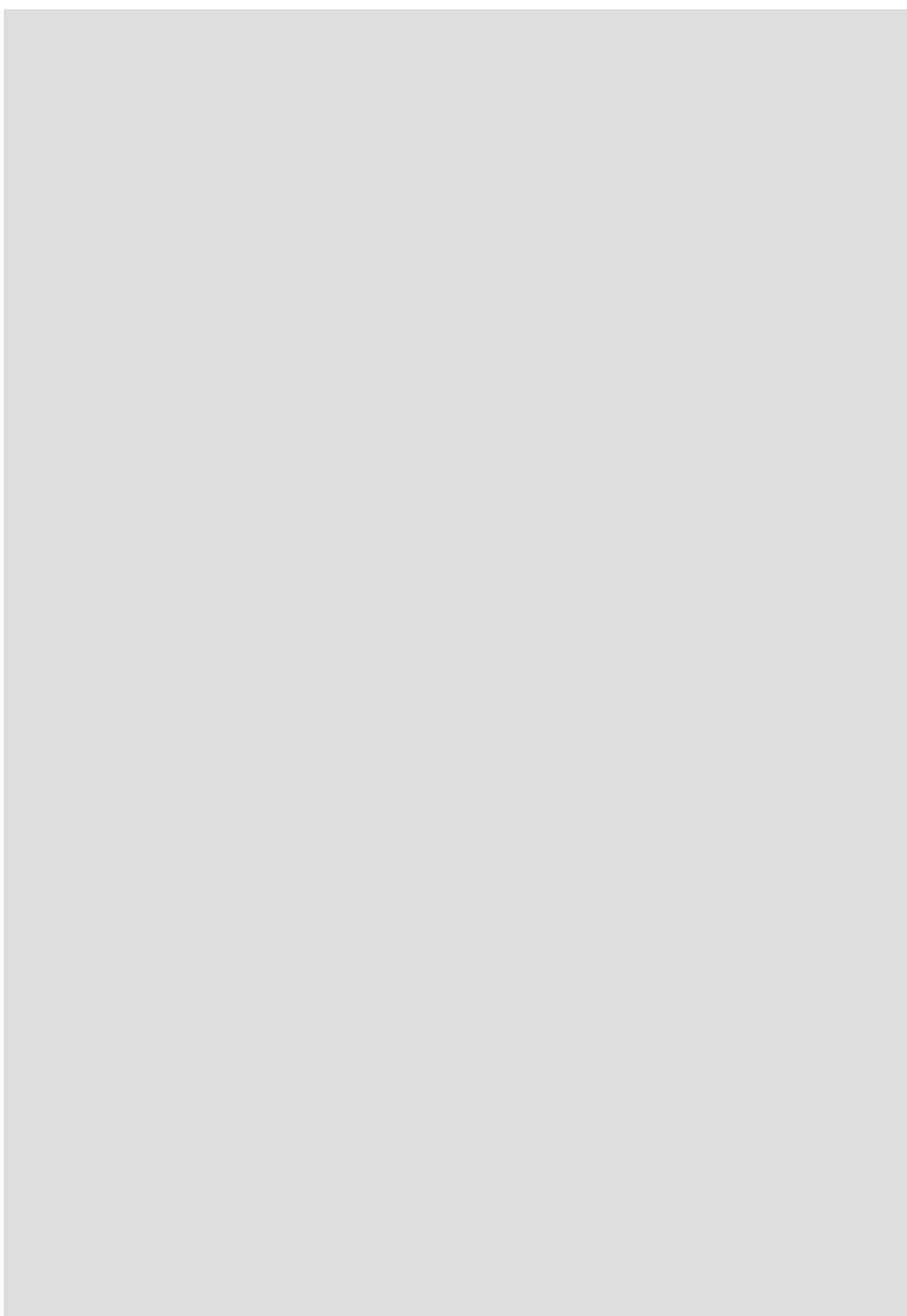

fig. 3
Inplantingsplan van het kadaster

Persoonsnamen

Jan Vanderbiest
Mechtildis de Lechy
Thielman Reybouts

Plaatsnamen

Hasselt
Luik
Lummen
Sint-Truiden
Tuilt
Vliermaal

Bibliografie

- Archief van het bisdom Luik,
Oorkonden van de abdij van
Herkenrode, nr. 1328.